

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.07>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Гончаренко Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного,
комерційного та цивільного права
(Київський національний
торгівельно-економічний університет,
м. Київ, Україна)

Бабаджян Гаяне Бабаджанівна,
магістр права
(Київський національний
торгівельно-економічний університет,
м. Київ, Україна)

У статті визначаються особливості правового регулювання використання цифрових технологій у господарській діяльності. Цифровізація суспільних відносин охоплює використання сучасних цифрових технологій у різних сферах діяльності людини. Проведено аналіз низки міжнародних і національних нормативних актів з метою визначення поняття «цифрова технологія». Вказується на багатоаспектність розуміння «цифрових технологій» і як ринку, і як платформи для ефективності інших ринків.

Визначається, що цифрові технології є інструментом та засобом для інших видів господарської діяльності, за допомогою яких можна ефективно модернізувати виробництво або ж надавати послуги, а також окремим ринком або галуззю господарської діяльності.

Зроблено висновок, що при визначенні термінологічних понять з приводу «цифрових технологій» і тотожних або ж подібних дефініцій відсутня однозначність понятійного апарату та його змістового наповнення у законодавстві України. Встановлено, що цифрові технології є важливим інструментом цифрової економіки, але не єдиним. Водночас виробництво, купівля-продаж та інші послуги щодо цифрових технологій складають окремий ринок цифрових технологій, без яких цифрова економіка не здатна розвиватися.

У процесі дослідження виявлено, що цифрові технології стимулюють створення нових підходів у правовому регулюванні. Розвиток цифрових технологій реалізує загальнодержавний напрям впровадження соціально-орієнтованої економіки в Україні. Певні теоретичні проблеми, які виникли в результаті проведеного дослідження, потребують удосконалення законодавства, що дозволить підвищити ефективність використання інституту цифрових технологій. Господарська діяльність потребує впровадження інновацій та цифрових технологій не лише в теорії, але й у практиці, що визначає можливості розвитку цифровізації та цифрового середовища.

Ключові слова: цифрові технології, цифрова економіка, господарська діяльність, соціально-орієнтована економіка, цифровізація суспільних відносин.

LEGAL REGULATION OF THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ECONOMIC ACTIVITY

Goncharenko Olena Mykolayivna,
Candidate of Law Ph.D.,
Associate Professor at the Department
of International, Commercial and Civil Law
(Kyiv National University of Trade
and Economics, Kyiv, Ukraine)

Babadzhanian Haiane Babadzhanivna,
Master of Law
(Kyiv National University of Trade
and Economics, Kyiv, Ukraine)

The article identifies the features of legal regulation of the use of digital technologies in economic activity. Digitization of public relations covers the use of modern digital technologies in various fields of human activity. An analysis of a number of international and national regulations in order to define the concept of digital technology.

The multifaceted understanding of “digital technologies” as a market and as a platform for the effectiveness of other markets is pointed out. It is determined that digital technologies are a tool and means for other types of economic activity, with the help of which it is possible to effectively modernize the production or provision of services, as well as a separate market or branch of economic activity. It is concluded that when defining terminological concepts about “digital technologies” and identical or similar definitions, there is no unambiguity of the conceptual apparatus and its content in the legislation of Ukraine.

Established that digital technologies are an important tool of the digital economy, but not the only one. At the same time, the production, purchase and sale and other services of digital technologies constitute a separate market of digital technologies without which the digital economy is not able to develop a priori. The study found that digital technologies stimulate the creation of new approaches in legal regulation. The development of digital technologies implements the national direction of introduction of socially oriented economy in Ukraine.

Certain theoretical problems that have arisen as a result of the study show the necessity to improve the legislation, which will increase the efficiency of using digital technologies. Economic activity requires the introduction of innovations and digital technologies not only in theory but also in practice, because it determines the possibilities for the development of digitalization and the digital environment.

Key words: digital technologies, digital economy, economic activity, socially oriented economy, digitalization of public relations.

Актуальність статті. Розвиток цифрових технологій значно вплинув на організацію господарської діяльності. Особливості суспільних відносин, які виникають у цифровому середовищі, потрібно враховувати при нормативному та інституційному забезпеченні сфери господарювання. Євроінтеграційний напрям гармонізації законодавства впливає і на модель застосування в Україні цифрових технологій для ведення господарської діяльності. Тому дослідження ролі цифрових технологій, їх позитивного та негативного впливу є актуальним в умовах побудови соціально-орієнтованої економіки в Україні.

Нові технології нині активно впроваджуються у право, кардинальним чином змінюючи процес виробництва, підхід до ведення підприємництва та підприємницької діяль-

ності, дія права розширюються і все більше охоплює відносини, що складаються у віртуальному просторі. Питома вага суспільних відносин, пов'язаних із використанням комп'ютерних мереж у господарській діяльності, розповсюдилася всім світом і передбачає потребу забезпечення ефективної правової регламентації вказаних відносин.

Однак чіткого визначення поняття «цифрових технологій у господарській діяльності» вітчизняною доктриною ще не вироблено. Через новизну зазначених відносин для вітчизняної економіки, їх складність і недостатній рівень правового регулювання це поняття є досить актуальним, але не досить дослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти використання цифрових технологій є предметом розгляду в працях О. Берназюк, О. Вінник, О. Гончаренко, К. Єфремова, С. Дзюби, Н. Левицької, О. Синеокого, О. Співаковського, М. Шермана та інших. Водночас комплексних досліджень, присвячених визначенню цифрових технологій у господарській діяльності, їх поняттю та використанню, не досить.

Метою статті є визначення особливостей правового регулювання використання цифрових технологій у господарській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вплив цифрових технологій на ведення господарської діяльності та цифровізацію економічних відносин в Україні є предметом дискусій юристів та наукових співтовариств. Виникло поняття «цифрової економіки», яке призводить до осучаснення напрямів розвитку права.

Поняття «право» в контексті використання «цифрових технологій у праві» доцільно розглядати в його широкому значенні, тобто як особливий суспільний порядок, що передбачає підпорядкування суспільних відносин і діяльності правилам, визначеним у нормативно-правових актах або інших джерелах права. Водночас практичним виявом права є юридична діяльність. Цифровізація всіх сфер суспільного життя, в тому числі правового, – фактор сьогодення. Як вважає О. Синеокий, право у сфері інформаційних відносин слід розуміти як вид поінформованості суб'єктів та міру інформатизації суспільства, що відображає інформаційні потреби суспільного розвитку, яка склалася у процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою [17, с. 40].

Цифровим технологіям притаманна самоорганізація, що забезпечує цифровізацію не лише економіки та права, а й інших сфер суспільного та приватного життя, роблячи його більш ефективним і легким, звільняє людей від рутинних дій (зокрема, пошуку інформації правового характеру, навчання, роботи, потенційних контрагентів / партнерів тощо). Як зазначає О. Берназюк, інтеграція цифрових технологій у кожний напрям і вид юридичної діяльності має безперечні переваги, зумовлені можливостями, що відкривають застосування таких технологій [6, с. 35].

Поняття «цифрові технології» згадується в низці міжнародних актів і певних національних програмних документах. Однак на рівні закону воно відсутнє. Також це визначення часто плутають з такими поняттями як «інформаційні технології», «інформаційно-комунікаційні технології», «інформаційно-комп'ютерні технології». Дослідження практики показує, що аналіз таких понять здебільшого призводить до того, що їх називають тотожними, але це не відповідає дійсності.

Поняття «цифрова технологія» широко застосовується в низці міжнародних актів. Наприклад, у документі з назвою “Digital Agenda for Europe”, яка дослівно перекладається як «Цифрова програма для Європи», що містить план розповсюдження цифрових технологій в усіх сферах європейського соціуму, включаючи сферу правового регулювання [5].

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки діє на національному рівні і спрямовується на прискорення технологічного розвитку

України й забезпечення швидкого запровадження цифрових технологій в економічній та соціальній сферах країни [2]. У ній, зокрема, вказується на багатоаспектність розуміння «цифрових технологій» і як ринку, і як платформи для ефективності інших ринків. Тобто, фактично вказується на різновид господарської діяльності в галузі цифрових технологій, а також на те, що «цифрові технології» є інструментом та засобом для інших видів господарської діяльності, за допомогою яких можна ефективно модернізувати виробництво, або ж надання послуг.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» передбачається впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління (е-урядування), в охорону здоров'я (е-охорона здоров'я), у культуру (е-культура), в освіту (е-освіта), у науку (е-наука), в охорону навколишнього середовища (е-екологія), у бізнес (е-комерція) [3].

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» інформаційна технологія визначається як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, які забезпечують високу швидкість оброблення даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [1].

Тобто, інформаційні технології передбачають застосування засобів обчислювальної техніки, яка характеризується видовою різноманітністю. Зокрема, існують такі види електронно-обчислювальної техніки: комп'ютерна техніка, телебачення, засоби зв'язку тощо. У науковій літературі зазначається, що основу інформаційно-комунікаційних технологій становлять розподілені інформаційні ресурси, комп'ютерні мережі, програмне забезпечення, розвинені комунікації. Водночас аргументується думка, що цифрові інформаційні технології дозволяють не тільки накопичувати, зберігати, переробляти інформацію, але й одержувати нову інформацію, нові знання. В цьому і полягає відмінність цифрової техніки від будь-якої іншої інформаційної техніки, такої як засоби зв'язку, телебачення тощо [18, с. 20, 25].

М. Ільницький зазначає, що застосування цифрових технологій у системі адміністративного права має охоплювати такі чотири сфери: надання державних послуг громадянам та організаціям; доступ до інформації стосовно діяльності органів публічного управління; запровадження внутрішнього електронного документообігу в межах окремо взятого органу влади; взаємодія, в тому числі електронна, між органами влади [13, с. 70–75]. Проте саме для реалізації кожного із зазначених видів застосовуються різні види цифрових технологій. Наприклад, для доступу до інформації стосовно діяльності органів публічного управління використовуються державні електронні реєстри, інформаційно-пошукові системи тощо.

Загалом при визначенні термінологічних понять щодо «цифрових технологій» і тотожних або ж подібних дефініцій відсутня однозначність понятійного апарату та його змістового наповнення у законодавстві України. Отже, цифрові технології є важливим інструментом цифрової економіки, але не єдиним. Водночас виробництво, купівля-продаж та інші послуги щодо цифрових технологій складають окремий ринок цифрових технологій, без яких цифрова економіка не здатна розвиватися.

Визначення «цифрова економіка» є відносно новим явищем. У сфері технологій різні поняття відображають час і розвиток сучасних трендів. Цифрова економіка – це система соціально-економічних, правових і культурних відносин, заснована на практичному використанні цифрових технологій. Цифрова економіка як явище призводить до розширення меж сфери правового регулювання [2].

Як зазначає О. Гончаренко, виникнення цифрової економіки є цілком закономірним та еволюційним процесом, що в загальних масштабах пов'язує із трансформацією людського буття та переходом до ноосфери [10, с. 60–61]. Адекватне правове регулювання виявляється в процесі уніфікації термінів, притаманних цифровій економіці, та їх подальшому правильному закріпленні в кодифікованому акті [8, с. 164]. Натепер норми права цілком не забезпечують системного процесу реалізації цифрової економіки [14, с. 166].

Суспільні відносини зачіпають інтереси різних суб'єктів права, що вимагає визначення їх прав та обов'язків. Суб'єктами є юридичні або фізичні особи з використанням цифрових ідентифікаторів, включаючи персональні адреси, налаштовані коди, ідентифікатори, а також цифрові істоти зі штучним інтелектом у різних вироблених формах [6, с. 36]. Насамперед перед науковою спільнотою вже зараз дуже гостро стоїть питання щодо визначення кола суб'єктів цифрової економіки, їх правосуб'єктності та порядку їх ідентифікації як спеціальних суб'єктів – цифрових і віртуальних організацій, які існують лише в мережі Інтернет, так і фізично існуючих суб'єктів господарювання – розповсюджувачів цифрових товарів і послуг, а також споживачів.

У резолюції Європейського Парламенту на основі розробленого Комітетом з правових питань документа-рекомендації «Норми цивільного права з робототехніки» вказано на необхідність визначення особливого правового статусу для роботів у довгостроковій перспективі таким чином, щоб хоча б найбільш складні автономні роботи могли бути наділені статусом електронних осіб, які несуть відповідальність за свої дії та можуть приймати незалежні рішення чи іншим чином незалежно взаємодіяти з третіми особами. Це перша спроба оформлення комплексного підходу до регулювання робототехніки. Виникають нові суб'єкти під назвою нелюдські істоти, які наділені відмінними від людських можливостями, що відкрилися доведенням людини до рівня машини та машини до рівня людини і беруть участь у цьому процесі [4].

Як зазначає К. Єфремова, існує лише три основні групи суб'єктів, які діють в інтернеті. До першої групи входять розробники транскордонних інформаційних мереж, в тому числі їх технічних засобів (комп'ютерів), засобів зв'язку і телекомунікацій, програмних засобів різного рівня і призначення, іншого обладнання, що становить інфраструктуру інтернету. Можна стверджувати, що ця група складається з осіб, які забезпечують технічну підтримку інтернету. Другу групу становлять фахівці, які виробляють вихідну інформацію, формують інформаційні ресурси (наповнюють інформацією бази даних, що входять до складу інтернету) і надають інформацію з цих ресурсів споживачам. Третю групу утворюють численні користувачі інтернету, які є споживачами інформації, що міститься в мережі Інтернет [12, с. 84–85].

О. Вінник стверджує, що, починаючи з суб'єктного складу відносин цифрової економіки, насамперед необхідно згадати суб'єктів господарювання і представників е-бізнесу, оскільки йдеться про цифровий варіант ринкової економіки [9]. Тому слушно виділити такі категорії суб'єктів господарювання: ті, що спеціалізуються на обслуговуванні телекомунікаційних ресурсів, створенні інновацій, запровадженні у виробництво, наданні телекомунікаційних послуг і реалізації товарів (робіт, послуг) з використанням цифрових технологій; ті, основна діяльність яких не ґрунтується на зазначених технологіях, але ці технології використовуються для забезпечення основної діяльності.

Нові об'єкти, які раніше не існували, потребують визначення їх правової природи. Певні об'єкти не потребують нового правового регулювання, тому дії щодо них можуть бути цілком обґрунтовані чинним законодавством. Усім новим об'єктам потрібне коригування законодавства або розробка нового правового регулювання

з огляду на їхній унікальний характер і властивості. Не виключенням є і об'єкти цифрової економіки.

Цифрові технології в господарській діяльності здатні реалізувати своє правове забезпечення у так званих смарт-контрактах [14, с. 167]. Виконуючи укладений договір, наприклад поставки, постачальник (продавець) не може бути абсолютно впевнений у тому, що отримає гроші за доставлений товар, а покупець не впевнений, що він отримає товар, який буде відповідати всім істотним умовам від постачальника (продавця). Смарт-контракти суттєво змінять нинішні уявлення про виконання зобов'язань і вплинуть на весь цивільний оборот. Застосування смарт-контрактів пов'язано із пришвидшеним запровадженням у суспільне життя технології блокчейн, в яку можна записувати дати народження різних людей, фінансові транзакції, відбитки пальців, зберігати відомості про такі документи як дипломи, посвідчення, паспорти, водійські права тощо.

Оскільки роздрукувати укладений контракт і подати його в якості доказу до суду не можливо, то захистити порушені права за таким контрактом у суді вдасться лише за наявності класичного письмового договору, який би повторював умови, закладені в комп'ютерній програмі. Договір повністю у формі комп'ютерної програми.

Однією з мов, за допомогою якої розробляються смарт-контракти в рамках Ethereum, є Solidity. Ця мова програмування є трохи схожою на JavaScript. За допомогою останньої можна створити, наприклад, смарт-контракт, у якому можна проводити голосування певної громадської організації, де сам процес і підрахунок голосів буде виконуватися автоматично [15, с. 12; 19, с. 17].

У сфері інтелектуальної власності цифрову економіку можна використовувати для потреб захисту авторських прав на комп'ютерні програми, створення національних інноваційних структур (центрів, технополісів, наукових парків і технопарків) з метою розробок конкурентоспроможного програмного забезпечення. Сучасні цифрові технології потребують правового регулювання в нових умовах використання патентів, товарних знаків, комерційних позначень, ноу-хау та інших об'єктів інтелектуальної власності, стимулюють адаптацію режимів їх правової охорони, а також способів адаптації захисту інтелектуальних прав до нових умов у цифровій сфері.

Законодавство про судочинство здебільшого вже реалізувало штучний інтелект, який виявляється в засобах організації роботи суду. Проте електронне правосуддя все ще потребує доопрацювання як у практичному, так і в теоретичному сенсі. У науковій літературі зазначається, що серед найбільш важливих систем, які впроваджуються в більшості судів світу, є такі: система електронного діловодства; система аудіо-та відеозапису і протоколювання; система відеоконференцій; система анонімного допиту свідка; система публікації записів або трансляції судових засідань на інтернет-порталі [16, с. 134].

В Україні «електронний суд» – це підсистема в системі Єдиної судової інформаційної системи, яка ставить за мету забезпечення своєчасного отримання учасниками судового процесу повісток, повідомлень про розгляд судових справ і процесуальних документів, ухвалених під час розгляду справ [7, с. 17].

Крім розглянутих напрямів застосування цифрових технологій у господарській діяльності, необхідно також зазначити, що окремі елементи інформатизації присутні в освіті та науці, системі оподаткування й адмініструванні податків, нотаріальній діяльності тощо [11]. Враховуючи особливість цифрової економіки, саморегулювання у формі створення саморегульованих організацій є найбільш оптимальним варіантом її розвитку в Україні. Також триває наукова дискусія щодо можливості запровадження цифрових технологій у такій сфері як електронна демократія. Ця сфера

передбачатиме не тільки доступ до найважливішої інформації уряду, отримання електронних адміністративних послуг, але й проведення електронних референдумів і виборів, зборів міського населення, електронні юридичні консультації й адвокатські послуги тощо.

Висновки. Враховуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що комплексних досліджень, присвячених визначенню ролі цифрових технологій у господарській діяльності, їх поняттю та використанню, не досить. Цифровим технологіям притаманна самоорганізація, що забезпечує цифровізацію не лише економіки та права, а й інших сфер суспільного та приватного життя, роблячи його більш ефективним і легким.

Розвиток цифрових технологій призвів до появи цифрової економіки, правове забезпечення яких стало актуальним для України, ЄС, а також світової спільноти загалом. Господарська діяльність потребує впровадження інновацій та цифрових технологій не лише в теорії, але й у практиці, адже це визначає можливості розвитку цифровізації та цифрового середовища. Розвиток цифрових технологій реалізує загальнодержавний напрям впровадження соціально-орієнтованої економіки в Україні, адже цифровізація всіх сфер суспільного життя, в тому числі правового та економічного, – фактор сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.04.2020).
2. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%802> (дата звернення: 14.04.2020).
3. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 травня 2013 року № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (дата звернення: 14.04.2020).
4. European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). European Parliament. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Digital Agenda for Europe (DAE). European Commission official site. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 14.04.2020).
6. Берназюк О.О. Напрями застосування та види цифрових технологій у праві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 4. С. 34–38.
7. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія / О.В. Бринцев. Х. : Право, 2016. 72 с.
8. Вінник О. Регулювання відносин у сфері цифрової економіки: проблеми термінології. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 163–166.
9. Вінник О. Правове забезпечення цифрової економіки та електронного бізнесу. Монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 212 с.
10. Гончаренко О.М. Саморегулювання цифрової економіки. Цифрова економіка та електронний бізнес: окремі проблеми правового регулювання. Збірник наукових праць за заг. ред. О.М. Вінник. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2019. С. 56–82.

11. Друзь Ю. Електронні юридичні консультації: інноваційні аспекти. Стратегічно-інноваційний розвиток суб'єктів економічної системи в умовах глобалізації : Збірник тез I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Кременчук, 16-18 листопада 2016 р. Кременчук : КрНУ, 2016. С. 16–18.

12. Єфремова К. Суб'єкти цифрової економіки та їх ідентифікація. Цифрова економіка та електронний бізнес: окремі проблеми правового регулювання. Збірник наукових праць за заг. ред. О.М. Вінник. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2019. С. 83–100.

13. Ільницький М.П. Адміністративно-правове забезпечення доступу до баз даних в публічному управлінні в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. Спецвипуск.* 2013. С. 74–78.

14. Левицька Н. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 9. С. 165–169.

15. Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис.* URL: file:///D:/Downloads/ipch_2018_2_20.pdf (дата звернення: 14.04.2020).

16. Радущкий О. Інформаційні технології в судах. *Юридичний журнал.* 2011. № 12. С. 132–134.

17. Синєокий О. Високотехнологічне інформаційне право України. Навчальний посібник для студ. юрид. та неюрид. спец. 2010. Право. 360 с.

18. Співаковський О., Шерман М., Стратонов В., Лапінський В. Інформаційні технології в юридичній діяльності : Навчальний посібник. 2012. 220 с.

19. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets / N. Szabo. URL: http://www.alamut.com/subj/economics/nick_szabo/smartContracts.html (дата звернення: 17.04.2020).